

WSPÓŁCZESNE ZAGROŻENIA RODZINY

Praca zbiorowa pod red. ks. dr Jana Zimnego

SANDOMIERZ 2006

@ Copyright by Jan Zimny

Recenzenci
prof. dr hab. Irena Kurlak
dr hab. Roman Pelczar

Projekt okładki
Krystian Rzemień

NIHIL OBSTAT
Ks. dr Władysław Gwóźdź
Sandomierz, 13 marca 2006 r.

Za zezwoleniem władzy duchownej
Kuria Diecezjalna w Sandomierzu
Nr242/06. Sandomierz, 13 marca 2006 roku
+ Marian Zimałek
Wikariusz Generalny

Ks. Zygmunt Gil
Kanclerz Kurii

ISBN 83-917225-1-1

Zamówienia można składać:
Instytut Teologiczny w Sandomierzu
tel. 015/832-72-29; 832-72-30
e-mail: instteol@sandomierz.opoka.org.pl

KATECHEZA O RODZINIE W POLSCE PO SOBORZE WATYKAŃSKIM II

Catechesis on family in Poland after the second Vatican Council

Katecheza jest wychowywaniem w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych; obejmuje wyjaśnianie nauki chrześcijańskiej, podawane w sposób systematyczny i całościowy w celu wprowadzenia wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego¹⁰⁵.

Katechezę o rodzinie dzielimy na następujące etapy:

- przygotowanie dalsze;
- przygotowanie bliższe (katecheza przedmałżeńska);
- przygotowanie bezpośrednie (katecheza przedślubna);
- celebrację sakramentu małżeństwa;
- duszpasterstwo rodzin.

Przygotowanie dalsze odbywa się w ramach chrześcijańskiego wychowania w rodzinie w duchu realizacji zobowiązań podjętych w sakramencie małżeństwa i ponowionych przy chrzcie dziecka. Przygotowanie bliższe ma miejsce na katechezie w szkole i jego celem jest: poznanie chrześcijańskiej nauki o małżeństwie i rodzinie; przygotowanie do wspólnotowego życia w rodzinie, do odpowiedzialności i współpracy, do kształtowania moralnych oraz religijno-społecznych postaw; wprowadzenie w życie liturgiczne i sakramentalne oraz nauczanie zasad odpowiedzialnego rodzicielstwa i metod naturalnego planowania rodziny. Przygotowaniem bliższym jest objęta młodzież od siedemnastego roku życia. W liceum i szkole zawodowej jest ono realizowane w ramach ostatniego roku katechizacji. Zamiar zawarcia sakramentu małżeństwa zgłasza się na trzy miesiące przed planowanym terminem ślubu. W tym czasie ma miejsce katecheza przedślubna, w wymiarze dieśięciu godzin (lub innym wymiarze w zależności od praktyki w poszczególnych diecezjach). W ramach katechezy przedślubnej są przewidziane katechezy prowadzone przez duszpasterza z zakresu teologii i liturgii sakramentu małżeństwa oraz wykłady doradcy życia rodzinne-

¹⁰⁵ Zob. Jan Paweł II, *Catechesi tradendae*, 1-2.

go z zakresu etyki małżeńskiej i odpowiedzialnego rodzicielstwa, łącznie z nauką metod naturalnego planowania rodziny.

W Polsce małżeństwo między dwojgiem wierzących katolików jest zawierane podczas Mszy świętej, ze względu na związek wszystkich sakramentów z Misterium Paschalnym Chrystusa. W Eucharystii urzeczywistnia się pamiątka Nowego Przymierza, przez które Chrystus na zawsze zjednoczył się z Kościołem, swoją umiłowaną Oblubienicą, za którą wydał samego siebie. Cała celebracja, a zwłaszcza homilia posiada wymiar katechetyczny, która przygotowuje małżonków do przypieczętowania swojej zgody na wzajemne oddanie się sobie przez dar własnego życia, jednocząc się z ofiarą Chrystusa za Kościół, uobecniając w Ofierze eucharystycznej, i przyjmując Eucharystię, ażeby skoro spożywają to samo Ciało i tę samą Krew Chrystusa, «tworzyli jedno ciało» w Chrystusie.

W Polsce działa duszpasterstwo małżeństw i rodzin, którego najważniejszym miejscem jest parafia. Duszpasterstwo to obejmuje: poradnictwo rodzinne; różne formy ewangelizacji rodziny, jak np. katecheza przed sakramentami, rekolekcje, współpraca z ruchami formacyjnymi oraz posługa wobec małżeństw niesakramentalnych.

Rodzina jest dziś przedmiotem studiów wielu dyscyplin naukowych, a rezultatem tych badań są liczne publikacje. We współczesnej katechetyce polskiej trzeba odnotować badania J. Stali¹⁰⁶ i E. Osewskiej¹⁰⁷. Wszystkie te badania sugerują, że współczesna rodzina ulega dzisiaj istotnym przemianom, świadczącym o jej poważnym kryzysie. Można tu przytaczać liczne fakty: coraz powszechniejszą tzw. wolną miłość, małżeństwo na próbę, wzrastającą liczbę rozwodów, przejęcie przez inne instytucje funkcji tradycyjnie zarezerwowanych dla rodzin itp.

¹⁰⁶ J. Stala, *Podstawy teologiczno-antropologiczne katechezy rodzinnej. Na podstawie dokumentów Magisterium soborowego i posoborowego*, Tarnów 1998; J. Stala, E. Osewska, *Fundamentalne podstawy i obszary katechezy rodzinnej*, Tarnów 2000; J. Stala, *Katecheza o małżeństwie i rodzinie w Polsce po Soborze Watykańskim II*, Tarnów 2004.

¹⁰⁷ E. Osewska, *Katecheza rodzinna*, w: *Katechetyka szczegółowa*, red. J. Stala, Tarnów 2003, s. 255-292; Tenże, *Katecheza w rodzinie – prawda i złudzenia*, w: *Komunikacja wiary w trzecim tysiącleciu*, red. S. Dziekoński, Olecko 2000, s. 41-62; Tenże, *Katecheza w rodzinie jako element integrujący podstawowe doświadczenie ludzkie z rzeczywistością wiary*, „*Studia nad rodziną*” 1999 nr 1, s. 143-153.

Niezależnie jednak od tego, czy współczesne rodziny dobrze czy źle realizują swoją funkcję, nie zmienia to prawdy, że rodzina pozostanie zawsze pierwszym i najlepszym miejscem życia dla każdego. Tylko rodzina jest bowiem w stanie zaspokoić ludzką potrzebę szczęścia i miłości.

Ażeby poznać dobrze problematykę katechezy o rodzinie w Polsce nie można analizować tylko programy i podręczniki, pomijając komponent organizacyjny katechezy. Oryginalna w Europie forma katechezy w Polsce to zasługa wielu dyrektorów Wydziałów Katechetycznych, którzy nie tylko tworzyli w ciężkich warunkach punkty katechetyczne, ale i przygotowywali i formowali tysiące katechetów świeckich¹⁰⁸.

Przedmiotem naszych rozważań będzie analiza wybranych zagadnień z katechezy o rodzinie w Polsce po Soborze Watykańskim II oraz synteza działalności organizacyjnej Kościoła w Polsce w tym zakresie.

1. Posoborowe programy katechizacji

W Polsce religia została usunięta ze szkół w 1961 r.¹⁰⁹ w następnych latach, kiedy Kościół w Polsce organizował katechezę parafialną obowiązywał program katechetyczny z roku 1957, którym wcześniej posługiwano się w szkołach. Zrozumiałe jest, że wiele jego idei wynikało z kompromisu Kościoła z władzami komunistycznymi. Rok 1971 zaowocował opublikowaniem *Directorium catechisticum generale*, pierwszego w dziejach Kościoła, odrębnego dokumentu poświęconego posłudze katechetycznej. W tym samym roku w Polsce, Komisja Episkopatu ds. Katechizacji, przedstawiła *Ramowy program katechizacji*¹¹⁰, określający podstawy programowe katechezy w zakresie szkoły podstawowej i średniej. Trzeci cykl tego programu, miał za cel wychowanie młodzieży do świadomego, osobistego i społecznego życia

¹⁰⁸ Zob. M. Majewski, «Die Ausbildung von Katecheten in Polen», w: *Christliche Erziehung in Europa, Bd. 5 Polen*, Stuttgart/München, Kalver/Kösel 1977, 125-136

¹⁰⁹ Dogłębną analizę ewolucji katechezy w Polsce w latach 1961-1994 zob.: A. Kiciński, *Tra parrocchia e scuola, L'evoluzione della catechesi in Polonia negli anni 1961-1994*, Università Pontificia Salesiana Roma 1995. (msp).

¹¹⁰ *Ramowy Program Katechizacji*, Warszawa 1971. [skrót: RPK]

chrześcijańskiego, w tym życia małżeńskiego i rodzinnego. Równolegle występują tu elementy biblijne, liturgiczne, doktrynalne i moralne. Najważniejszymi źródłami RPK były przede wszystkim społeczne encykliki ostatnich papieży oraz soborowa konstytucja *Gaudium et spes*¹¹¹. Istniały wtedy sugestie, by nauczanie religii w klasie maturalnej poświęcić w całości problematyce małżeństwa i rodziny, przygotowując do założenia rodziny. Projekt programu autorstwa B. Mierzwińskiego proponował najpierw przedstawienie sytuacji współczesnej rodziny polskiej, potem zarysu teologii małżeństwa i rodziny, wreszcie wprowadzenia w zagadnienia praktyczne, jak czystość przedmałżeńska, przezwyciężenie kryzysów, waga okresu narzeczeństwa. Podkreślano tu również, że przedstawiana w ramach przygotowania do małżeństwa wizja rodziny powinna być realistyczna, a nie postulatyczna i wyidealizowana.

Oficjalnie jednak zostały zatwierdzone przez Komisję ds. Katechizacji trzy szczegółowe programy: tzw. krakowski, poznański i KULowski, pod redakcją Ks. M. Majewskiego, które zawierały tylko części poświęcone katechezie o małżeństwie i rodzinie.

RPK z 1971 r. był bez wątpienia ważnym osiągnięciem w czasie, gdy powstawał. Jednak po 1989 r. w nowej sytuacji politycznej, społecznej i religijnej, w znacznej mierze zdezaktualizował się. W roku 2001 ukazały się trzy nowe dokumenty Kościoła Katolickiego w Polsce odnoszące się do katechezy. Dwa pierwsze dokumenty: *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*¹¹² i *Podstawa Programowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*¹¹³ zostały przyjęte podczas 313 zebrania plenarnego Konferencji Episkopatu Polski w Łowiczu w dniu 20 czerwca 2001 r. Trzeci ważny dokument to *Pro-*

¹¹¹ J. CHARYTAŃSKI (ed), *Christliche Erziehung in Europa*, Bd 5. Polen. Stuttgart/München, Calver-Verlag/ Kösel-Verlag, 1977; *Jugend, Kirche und Katechese in Polen*, in *Religionspädagogische Beiträge* (1988) 22, 32-43; *Z Dobrą Nowiną w szkole*, Warszawa, Bobolanum 1991; *L'insegnamento della religione cattolica nell'Europa Centrale e Orientale*, w: *L'insegnamento della religione cattolica nella scuola pubblica dei paesi europei*. Atti del Simposio Europeo, Roma, 13-15 aprile 1991, Leumann (Torino), Elle Di Ci 1991, 39-47.

¹¹² Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, WAM, Kraków 2001.

¹¹³ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa Programowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*, WAM, Kraków 2001.

gram nauczania religii¹¹⁴ zatwierdzony przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski w Radomiu w dniu 20 września 2001 r.¹¹⁵.

2. XX lat katechezy o rodzinie w oparciu o *Ramowy Program Katechizacji* (1971-2001)

Dokonując refleksji dotyczącej katechezy o rodzinie w Polsce po Soborze Watykańskim II trudno nie zauważyć, że bardzo często miała ona charakter pesymistyczny, bowiem właśnie rodzina i Kościół były przedmiotami ataku władz komunistycznych. Kontekst ten w znacznej mierze wpłynął na kształtowanie katechezy o małżeństwie i rodzinie w minionych latach, który miał zarówno pozytywne, jak i negatywne oblicze. Z jednej strony należy podkreślić dużą wrażliwość autorów programów i katechizmów na zmieniającą się sytuację społeczno-polityczną. Z drugiej jednak strony nie sposób nie zauważyć, że wrażliwość ta – domagająca się najpierw przeciwstawienia się wizji socjalistycznej małżeństwa i rodziny, a po 1989 r. liberalnej – sprzyjała ich apologetycznemu uwikłaniu się. Można nawet zauważyć, że momentami ten właśnie apologetyczny charakter materiałów katechetycznych stawał się dominujący, co powodowało, że zbyt mało miejsca pozostawało na pozytywny wykład doktryny chrześcijańskiej.

Do pozytywnych stron analizowanej problematyki zaliczyć należy w znacznej mierze antropologiczno-sakramentalne ujęcie katechezy, jakie z programów się wyłaniało. Należy także dostrzec duży nacisk położony na elementy formacyjno-pedagogiczne, które nadawały teoretycznym rozważaniom dotyczącym małżeństwa i rodziny element moralizatorski, wskazujący na potrzebę wcielania tych idei w życie. Autorzy analizowanych programów choć w dosyć ograniczonym zakresie starali się również uwzględnić nowe tendencje teologiczno-

¹¹⁴ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii*, WAM, Kraków 2001.

¹¹⁵ Analizę tych dokumentów zob.: A. Kiciński, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce – omówienie najważniejszych kwestii*, „Efektywne zarządzanie parafią” Raabe 15:2004 s. 1-11; Tenże, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce – cele i zawartość*, „Efektywne zarządzanie parafią” Raabe 15:2004 s. 1-24.

duszpasterskie, jakie pojawiły się w minionych latach. Trudno jednak nie podkreślić wielkich problemów choćby z upowszechnieniem idei zawartych w dokumentach Soboru Watykańskiego II, wynikających z tak prozaicznego powodu, jak problem ich wydania. Kontekst ten spowodował, że jeszcze w latach siedemdziesiątych trudno było mówić o pełnej recepcji w Kościele w Polsce wskazań Soboru Watykańskiego II, zwłaszcza w kwestiach formacyjno-duchowych¹¹⁶.

J. Stala w swojej pracy habilitacyjnej dokonując analizy treści *Ramowego programu katechizacji* odnośnie zagadnienia chrystologiczno-eklezyjalnych źródeł miłości małżeńskiej i rodzinnej, stwierdza, że autorzy programu nie wyakcentowali w pełni tak ważnej dla małżeństwa i rodziny kwestii. Znalazły się tutaj natomiast dosyć obszerne sformułowania dotyczące roli Kościoła w ukazywaniu szacunku i miłości człowieka w stosunku do tworzonej przez niego kultury. Wiąże on to z charakterystyczną dla całego RPK tendencją do teologizacji przedstawianych kwestii¹¹⁷.

Autorzy programu, zwłaszcza gdy weźmiemy pod uwagę jego ograniczony charakter, stosunkowo dużo miejsca poświęcili kwestii przedstawienia ewangelicznych źródeł chrześcijańskiej miłości¹¹⁸. Zwłaszcza w kontekście współczesnego świata, uciekającego od sztywnych dogmatów i formuł, trafnie przypomnieli, że Ewangelia to nie zbiór pouczeń moralnych, ale żywa osoba – Jezus Chrystus, którego można poznać, pokochać i pójść za Nim. Być może więcej miejsca powinno się tu jeszcze poświęcić kwestii ukazania miłości małżeńskiej jako jednego z najważniejszych aspektów tej miłości, o której uczył Chrystus¹¹⁹.

Inne ważne zagadnienie jak ujęcie miłości w kategorii daru z siebie w RPK nie pojawiło się w pełnym tego słowa znaczeniu, co było zapewne konsekwencją ciągle jeszcze obecnego w nauczaniu Kościoła

¹¹⁶ Zob. J. Tarnowski, *Poland - The New Polish Catechism*, in *Lumen Vitae* 23 (1968) 3, 558-562.

¹¹⁷ RPK, s. 8. Zob. J. Stala, *Katecheza o małżeństwie i rodzinie w Polsce po Soborze Watykańskim II*, Tarnów 2004, s. 321

¹¹⁸ Zob. J. Stroba, *Geneza nowego programu katechetyki*, w: *Katecheta* (1972) 4, 156-162; J. Tarnowski, *Próba oceny polskiego programu katechetycznego*, w: *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* (1976) 9, s. 165-175.

¹¹⁹ Zob. Stala, *Katecheza o małżeństwie i rodzinie*, s. 325-330.

tamtej epoki tendencji do ujmowania małżeństwa i rodziny przede wszystkim w kategoriach instytucji społecznej i kościelnej odpowiedzialności za prokreację i wychowanie. Zresztą podobnie w ukazywanych relacjach Boga do człowieka kategoria daru nie była zbyt wyraźnie akcentowana. Możemy jednak w analizowanej propozycji dostrzec pewne charakterystyczne dla traktowania miłości jako daru pozostawionego człowiekowi przez Boga. Autorzy przypomnieli więc, że aby dostrzec i przyjąć Boże wezwanie do miłości, trzeba odznaczać się wielką wrażliwością serca, trzeba dobrowolnie przyjąć Bożą propozycję¹²⁰. Zauważyli również, że tylko przyjęcie przez człowieka miłości pozwala na pełny rozwój jego osobowości¹²¹.

Kolejne ważne zagadnienie to prawda, że człowiek jest powołany do miłości w swojej jedności cielesno-duchowej. Autorzy programu za Pawłem VI ukazywali miłość małżeńską jako prawdziwą afirmację osoby, podkreślając, że ta miłość ma być ludzka, pełna, wierna, wyłączna i płodna. Autorzy często odwoływali się do kategorii dialogu miłości tocącego się nieustannie pomiędzy dwoma osobami – człowiekiem i Bogiem. Zwracali oni uwagę, że sytuacja ta stawia przed człowiekiem propozycję dobrowolnego przyjęcia Bożej miłości, odpowiedzi na tę miłość wszystkim, co stanowi człowieka podejmującego dialog z Bogiem: rozumem, wolą, uczuciami¹²². Takie ujęcie spotkania dwóch osób: Boga i człowieka sugerowało, że spotkanie dwóch osób w przypadku dialogu miłości człowieka z drugim człowiekiem, powinno mieć taki sam charakter. Potwierdzić to wydają się sformułowania mówiące o konieczności pełnego rozwoju ludzkiej osobowości właśnie poprzez miłość, będącą otwarciem na wszystkie potrzeby drugiego człowieka¹²³.

Gdy weźmiemy pod uwagę, że autorzy RPK poświęcili kwestii małżeństwa i rodziny jedynie kilka zdań, trudno dziwić się, iż nie pojawiły się niemal żadne szczegółowe zagadnienia dotyczące koncepcji chrześcijańskiej miłości małżeńskiej czy rodzinnej. Nie inaczej jest w przypadku spojrzenia na chrześcijańską miłość małżeńską np. w kontekście jej wyłączności. J. Stala analizując programy kateche-

¹²⁰ RPK, s. 20.

¹²¹ RPK, s. 24. Zob. Stala, *Katecheza o małżeństwie i rodzinie*, s. 330-337.

¹²² RPK, s. 20.

¹²³ RPK, s. 24.

tyczne zwraca uwagę na konieczność analizy sformułowań podkreślających fakt, że w przygotowaniu do małżeństwa i rodziny, ważną rolę odgrywa praca człowieka nad swoją osobowością z czego wyciąga wnioski, że w kontekście sytuacji rodziny w warunkach PRL, gdzie ciągle łagodzone prawo rozwodowe, ujęcie to było w pełni wystarczające¹²⁴.

Bez wątpienia z dzisiejszej perspektywy pozytywne ukazanie chrześcijańskiego małżeństwa jako wielkiego daru miłości wiernej i wyłącznej mogłoby stać się lekarstwem na pojawiające się w analizowanym programie katechetycznym negatywne postawy moralne.

Podsumowując niektóre wybrane zagadnienia katechezy o rodzinie obecne w RPK, obowiązującym w Polsce przez 20 lat trzeba podkreślić, że niemal w ogóle nie pojawiały się takie zagadnienia jak rzeczywistość rodziny z Kościołem lokalnym czy powszechnym, kwestia apostołatu rodzinnego, udziału rodziny zarówno w misji katechetycznej jak i uświęcającej Kościoła. Trudno także zauważyć propozycję współpracy Kościoła z innymi instytucjami zajmującymi się rodziną. W analizowanych programach katechetycznych pojawiło się bardzo mało odniesień do osiągnięć współczesnej psychologii, socjologii, czy pedagogiki. Oczywiście, brak ten wytłumaczyć można negatywnym ustosunkowaniem się instytucji zajmujących się tymi dziedzinami wychowania w sytuacji PRL do działań Kościoła w tym względzie. Lecz również dziś Kościołowi w Polsce trudno jest znaleźć partnerów do głoszenia zdrowej nauki o rodzinie, stąd katecheza z konieczności spełnia również funkcję uzupełniającą, a czasami polemiczną wobec nowych liberalnych form nauczania.

3. Katecheci bogactwem Kościoła w Polsce

Ostatnim poleceniem, jakie Jezus dał Apostołom, był „nakaz misyjny” (por. Mt 28, 19-20), aby czynili ze wszystkich narodów Jego uczniów i nauczali je zachowywać wszystko, cokolwiek im przykazał. Ten nakaz stanowi obowiązek, który przypadł Apostołom i całemu Kościołowi. To zadanie ewangelizacji jest aktualne do dnia dzisiejszego. Wspólnota Kościoła nie może jednak zrealizować tej misji bez katechetów. Kościół, będąc posłany i ewangelizowany, sam z kolei for-

¹²⁴ Zob. Stala, *Katecheza o małżeństwie i rodzinie*, s. 38-165, 343-349.

muje i posyła katechetów, aby głosili Ewangelię we współczesnym świecie. Doświadczenie katechetyczne potwierdza, że najpierw Kościołowi są potrzebni dobrzy katecheci, a potem programy i katechizmy.

W Polsce mimo wszelkich przeszkód Kościół posyłał katechetów do służby dzieciom, młodzieży i dorosłym. To właśnie oni stali się największym bogactwem Kościoła. Na początku analizowanego okresu byli to w większości księża i siostry zakonne, lecz byli również świeccy. Siostry i świeccy po skończonych kursach katechetycznych byli utrzymywani przez parafię. Pełnili swoją posługę w pełnym wymiarze godzin, choć trzeba podkreślić, że zwłaszcza księża, oprócz swoich zadań parafialnych, mieli średnio 30 godzin katechezy tygodniowo¹²⁵.

W roku 1972 katechetów było 15.099, w roku 1988 już 21.007, a po powrocie religii do szkoły liczba katechetów bardzo wzrosła, tak, że w roku 2000 było ich już 36.174. Kościół w Polsce bardzo szybko zorganizował wiele Instytutów i różnych miejsc kształcenia katechetów, aby sprostać potrzebom¹²⁶.

Tab. 1 Katecheci w latach 1972, 1988, 1992 i 2000

	1972	1988	1992	2000
ogółem	15.099	21.007	33.191	36.174
ks. diecezjalni	67%	54,4%	42,7%	36%
zakonnicy	11,1%	7,3%	4,9%	3,8%
siostry	14%	16,9%	11,1%	8,8%
świecy	7,9%	21,4%	41,3%	51,4%

To właśnie katecheci, a zwłaszcza katecheci świeccy, przy pomocy programów i katechizmów głoszą zdrową naukę o rodzinie. Od nich bowiem wymagane jest zaświadczenie od proboszcza o ich życiu w rodzinie katolickiej, gdzie żyje się wiarą i moralnością chrześcijańską. Prawie 100 % katechetów ma ukończone studia teologiczne z tytułem magistra teologii. To była i jest w Polsce wielka praca Ośrodków Aka-

¹²⁵ Zob. *Kościół Katolicki w Polsce*, Red. L. ADAMCZUK – W. ZDANIEWICZ. Warszawa 1991 s. 252-264.

¹²⁶ Zob. A. Potocki. *Statystyka polskich katechetów*. W: *Dzisiejszy Katecheta. Stan aktualny i wyzwania*. Red. J. Stala. Kraków: WAM 2002 s. 33-54.

demickim, które w ostatnich latach przygotowały tysiące katechetów. Jeszcze w roku 1972 świeccy stanowili niecałe 8% wszystkich katechetów, dziś to już ponad 50%. Większość z nich żyje w związkach małżeńskich i rodzinach i to od ich świadectwa miłości zależy skuteczność katechezy o rodzinie.

4. Punkty katechetyczne

Największą trudnością w organizowaniu katechezy po jej usunięciu ze szkół było znalezienie odpowiedniego miejsca w parafii. W Polsce zachowano „szkolny” charakter katechezy, tzn. z podziałem na klasy, gdzie był dziennik, zeszyty, potrzebna była tablica, a zwłaszcza krzesła i ławki. Niestety nie mamy w posiadaniu statystyk z pierwszych lat nauczania katechezy w parafii. Wiadome jest tylko, że w latach 60’ i 70’ nie można było wybudować odpowiednich struktur ze względu na brak pozwoleń ze strony władz i braku środków do ich realizacji. Wiadome jest, że nauczanie odbywało się w kościołach, w domach parafialnych i domach prywatnych - bez względu na brak pozwoleń, czy braku prądu, ogrzewania i potrzebnych sprzętów. Wielokrotnie trzeba było jeszcze płacić „mandaty” za wypełnianie misji katechetycznej Kościoła, która nie była mile widziana przez władze komunistyczne.

4.1. Punkty katechetyczne w 1979 r.

Dlaczego mowa jest o punktach katechetycznych w kontekście tematu *Katecheza o rodzinie w Polsce po Soborze Watykańskim II*? Mowa jest o punktach katechetycznych bowiem specyfiką katechezy w Polsce stała się jej organizacja. Gdy nie można było uczyć w szkole - uczono w budynkach kościelnych i domach prywatnych. Powodowało to, że małe dzieci przychodziły do punktu katechetycznego z matką, czy ojcem. Katecheza skierowana do dzieci i młodzieży była niejako skierowana do całej rodziny. Rodzice słuchali katechezy i mogli weryfikować niejako na bieżąco swoje życie chrześcijańskie. Przyjęła się również w Polsce praktyka oddzielnej katechezy przed sakramentalnej skierowanej do rodziców. Godnym odnotowania jest również fakt,

że w 1979 r. 8.592 rodziny otworzyły swe domy na katechezę dzieci i młodzieży¹²⁷.

Tab. 2 punkty katechetyczne w poszczególnych diecezjach polskich w 1979 r.

diecezje	ogółem	budynki kościelne	domy prywatne
ogółem	21229	12389	8592
Białystok	303	111	192
Chełm	877	668	209
Częstochowa	786	412	374
Drohiczyn	153	58	95
Gdańsk	203	163	40
Gniezno	630	578	43
Gorzów	871	751	105
Katowice	741	705	36
Kielce	1205	603	582
Koszalińsko-kołobrzeska	768	518	180
Kraków	929	634	295
Lubaczów	101	53	48
Lublin	1053	294	753
Łomża	648	36	612
Łódź	785	502	283
Opole	795	711	84
Płock	834	324	510
Poznań	905	582	323
Przemyśl	1106	777	329
Sandomiersko-radomska	890	278	583
Siedlce	1005	298	705
Szczecińsko-kamieńska	454	310	94
Tarnów	1023	584	439
Warmińska	988	504	455
Warszawa	769	332	437
Włocławek	855	381	474
Wrocław	1552	1204	312

¹²⁷ Zob. J. Słomińska, *Rodzina polska a katecheza*, w: *Communio* (1983) 1, s. 107-118.

4.2. Punkty katechetyczne w 1982 r.

W 1982 r. można zauważyć wzrost miejsc katechezy mających miejsce w budynkach kościelnych, ale i ciągłą pomoc rodzin w organizacji katechezy. Dla katechezy dzieci i młodzieży 7.249 rodzin otworzyło swoje domy.

Tab. 3 punkty katechetyczne w poszczególnych diecezjach polskich w 1982 r.

diecezje	ogółem	budynki kościelne	domy prywatne	bez m. stałego
ogółem	21218	13840	7249	129
Białystok	305	153	152	--
Chelm	875	686	189	--
Częstochowa	905	599	295	11
Drohiczyn	134	65	69	--
Gdańsk	224	176	48	--
Gniezno	750	700	50	--
Gorzów	833	778	55	--
Katowice	932	881	51	--
Kielce	809	537	268	4
Koszalińsko-kołobrzeska	737	516	181	40
Kraków	1123	698	425	--
Lubaczów	100	54	46	--
Lublin	1015	311	704	--
Łomża	745	114	631	--
Łódź	751	519	232	--
Opole	805	730	75	--
Płock	852	600	252	--
Poznań	875	576	299	--
Przemyśl	1246	917	329	--
Sandomiersko-radomska	834	325	509	--
Siedlce	1215	580	615	20
Szczecińsko-kamieńska	-	-	-	-
Tarnów	980	608	372	--
Warmińska	954	540	406	8
Warszawa	1145	724	409	12
Włocławek	802	398	404	--
Wrocław	1272	1055	183	34

4.3. Punkty katechetyczne w 1987 r.

W 1987 r. następuje dalszy wzrost miejsc katechezy mających miejsce w budynkach kościelnych, ale i ciągłą pomoc 6.398 rodzin w organizacji katechezy.

Tab. 4 punkty katechetyczne w poszczególnych diecezjach polskich w 1987 r.

diecezje	ogółem	budynki kościelne	domy prywatne
ogółem	22207	15809	6398
Białystok	305	178	127
Chełm	960	770	190
Częstochowa	854	572	282
Drohiczyn	135	82	53
Gdańsk	252	221	31
Gniezno	822	763	59
Gorzów	820	759	61
Katowice	1358	1320	38
Kielce	762	516	246
Koszalińsko-kołobrzeska	613	412	201
Kraków	1371	1119	252
Lubaczów	99	57	42
Lublin	1184	623	561
Łomża	588	186	402
Łódź	780	576	204
Opole	787	775	12
Płock	731	255	476
Poznań	908	618	290
Przemyśl	1404	1126	178
Sandomiersko-radomska	857	396	461
Siedlce	837	395	442
Szczecińsko-kamieńska	616	519	97
Tarnów	960	648	312
Warmińska	808	484	324
Warszawa	1076	736	340
Włocławek	919	477	442
Wrocław	1401	1226	175

Warto pamiętać, że za każdą najmniejszą cyfrą w statystyce punktów katechetycznych w Polsce kryje się często heroiczny wysiłek duchownych i świeckich głoszenia Ewangelii Jezusa Chrystusa. Termin katecheza o rodzinie jest często zawężany jedynie do prób realizacji katechezy o rodzinie w parafii i w szkole. W Polsce można się pokusić o tezę, że do 2001 r. w punktach katechetycznych w całej Polsce, w kościołach i domach prywatnych była realizowana katecheza o rodzinie w rodzinie. Katecheza skierowana do dzieci i młodzieży, realizowana w każdym mieście i prawie każdej wiosce, poprzez obecność zwłaszcza matek dzieci na katechezie obejmowała kształcenie i formację rodziców, chrześcijańskie życie rodzinne i działalność katechetyczną w rodzinie oraz zaangażowanie i współpracę rodziców z katechezą parafialną. Innymi słowy była to katecheza w rodzinie parafialnej i katecheza z rodziną.

Zakończenie

Katecheza o rodzinie, jako głębokiej wspólnocie życia i miłości, znalazła swoje ważne miejsce w programach i katechizmach powstałych w Polsce po Soborze Watykańskim II. Mimo wielu problemów, jakie Kościół napotykał w ciągu tych lat, realizując swoją misję, tematy związane z małżeństwem i rodziną zawsze były obecne w posłudze katechetycznej Kościoła katolickiego w Polsce. Katechetyka polska minionych dziesięcioleci, z oczywistych powodów, nie mogła korzystać z całego bogactwa współczesnych metod pedagogicznych czy stricte katechetycznych. Katecheza walcząca o prawo do przetrwania, czy też starająca się nieustannie o możliwość druku odpowiednich materiałów, siłą rzeczy była dosyć uboga w zakresie pomocy – zarówno w formie, jak i treści. Wielkim sukcesem było często już samo wydrukowanie bardzo nielicznych zresztą katechizmów. Demokratyzacja życia społeczno-politycznego w 1989 r. umożliwiła wprowadzenie zasad wolnego rynku, również dla rynku podręczników katechetycznych, nie zawsze jednak ich wielość łączy się z bogactwem treści.

Polska myśl i praktyka katechetyczna rozwijała się po Soborze Watykańskim II bardzo intensywnie i ma do odnotowania wiele cennych osiągnięć. Dotyczą one różnych dziedzin posługi katechetycznej, zarówno organizacji samej katechezy, jak i formacji katechetów. W tym miejscu należy wspomnieć o ważnej roli, jaką w tym względzie

spełniały i nadal pełnią diecezjalne wydziały katechetyczne i akademickie ośrodki kształcenia katechetów¹²⁸. Godny dostrzeżenia jest również fakt, że polska katecheza zawsze też brała pod uwagę zdobycze i osiągnięcia pojawiających się w Kościele ruchów odnowy katechezy. Przy czym nie była to tylko ich bierna recepcja, ale towarzyszyła jej nieustannie rozważna troska, aby w przenoszeniu na grunt polski wypracowanych na Zachodzie nowych modeli katechezy uwzględniać również polską tradycję i spuściznę katechetyczną.

Prawdziwym wyzwaniem dla katechezy w Polsce jest dzisiaj nie tylko podkreślenie, że rodzina posiada pierwszoplanową rolę w wychowaniu, także w wychowaniu religijnym, ale również przychodzenie jej z pomocą, aby była dzisiaj w stanie stawać się prawdziwą wspólnotą wychowującą i ewangelizującą, w której rozwijane będą wychowawcze zasady czerpiące swą siłę z żywego kontaktu z Bogiem, z Ewangelii, z ofiarnej i bezinteresownej miłości, roztropnie stawiającej także konieczne wymagania. Działania takie są potrzebne i konieczne, ponieważ wiele wspólnot małżeńskich i rodzinnych przeżywa różnorodne trudności, którym same nie mogą sprostać; wiele jest też rodzin skłóconych i zarazem konfliktogennych, niepełnych i rozbitych, sprawiających, że potomstwo jest praktycznie pozbawione miłości, wsparcia rodzicielskiego i wychowania. Stan ten jest pogłębiany tendencjami pomniejszania roli i znaczenia rodziny w życiu społecznym, co powoduje, że przestaje być ona postrzegana jako podstawowa wspólnota życia ludzkiego i jego rozwoju. Wszystko to przyczynia się do zaburzenia rozwoju osobowego członków rodziny, a szczególnie potomstwa. Jego przejawem są wielorakie frustracje, przejawiające się w nieumiejętności czy nawet w niemożności nawiązywania prawdziwie osobowych kontaktów, jak również takie zachowania patologiczne, jak przestępczość, narkomania, pijaństwo itp.

Wobec takiej sytuacji podstawowym zadaniem katechetów jest jasne ukazywanie prawdy, że jedynie powrót do pierwotnego zamysłu Bożego względem małżeństwa i rodziny (zob. Mt 19,1-9) jest w stanie zapobiec dalszej degradacji rodziny polskiej, a także ją odrodzić.

¹²⁸ Zob. P. Mąkosa, *Wkład ks. prof. M. Majewskiego w rozwój katechetyki polskiej*, Lublin 2004.

CSALÁDI KATEKÉZIS LENGYELORSZÁGBAN A II. VATIKÁNI ZSINAT UTÁN

A katekézis a gyermekek, fiatalok és felnőttek hitben való nevelése; magába foglalja a kereszteny tanítás szisztematikus és teljességre törekvő magyarázatát, célja a hívők elvezetése a kereszteny élet teljességére.

A családi katekézist a következő szakaszokra osztjuk:

- korai felkészítés;
- későbbi felkészítés (házassági előtti katekézis)
- közvetlen felkészítés (esküvő előtti katekézis)
- a házasság szentségének szertartása;
- családpasztoráció.

A korai felkészítés a családban, a kereszteny nevelés keretein belül történik, a házasság szentségében elfogadott és a gyermek megkeresztelése által megújított kötelezettségek megvalósításának szellemében. A későbbi felkészítés az iskolai hitoktatásban kap helyet, célja pedig a házasságról és a családról szóló kereszteny tanítás megismertetése; felkészítés a családban való közös életre, a felelősségre, az együttműködésre; az erkölcsi illetve vallási-társadalmi alapok kialakítása; bevezetés a liturgikus illetve szentségi életbe, illetve a felelős szülőiség és a család természetes tervezési módjainak megtanítása. A fiatalok életük tizenhetedik évétől részesülnek ebben a későbbi felkészítésben, amely a gimnázium vagy szakközépiskola utolsó évében a hitoktatás keretein belül valósul meg. Ha valaki fel kívánja venni a házasság szentségét, az esküvő előtt három hónappal be kell jelentenie. Ez az esküvő előtti katekézis ideje, melynek hossza tíz órában van meghatározva (az egyes egyházmegyékben eltérhetnek a gyakorlatok). Az esküvő előtti katekézis keretein belül a lelkipásztor beszél a teológiáról és a házasság szentségének liturgiájáról, illetve egy családi tanácsadó tart előadást a házassági etikáról és a felelős szülőiségről, és a család természetes tervezésének módjáról.

Lengyelországban két hívő katolikus szentmise alatt köt házasságot, hiszen minden szentség Krisztus húsvéti misztériumához kapcsolódik. Az Újszövetség emlékezete az Eukarisztiában valósul meg, melynek

révén Krisztus örökre egyesült az Egyházzal, kedves Mátkájával, akiért saját magát adta. Az egész szertartásnak, kiváltképp a szentbeszédnek kateketikus dimenziója is van, amely arra készíti fel az ifjú párt, hogy beleegyezzenek abba, hogy életük ajándéka által egymásnak adják magukat, egyesülvén Krisztus Egyházért hozott áldozatában, amely az Eukarisztia áldozatában testesül meg, és magukhoz vevén az Eukarisztiát, Krisztusnak ugyanazon testét és vérért fogyasztván Krisztusban alkossanak új testet.

Lengyelországban a családpassztoráció legfontosabb helye a plébánia. A passztoráció magába foglalja a családi tanácsadást, a család evangelizációjának különféle formáit, pl. szentségek előtti katekézist, lelkiprágyákat, mozgalmakkal való együttműködést, illetve a nem szentségi házasságokkal szembeni szolgálatot.

A családok sok tudományág vizsgálja manapság, számos publikáció mutatja e kutatások eredményét. A mai lengyel kateketikában J. Stala és E. Osewska kutatásai jelentősek. A kutatások arról tanúskodnak, hogy a család ma gyökeres változásokon megy keresztül, mely komoly krízisről árulkodik. Több tény is fel lehet itt sorolni: az egyre terjedő ú.n. szabad szerelmet, próbaházasságokat, a válások növekvő számát; azt, hogy a hagyományosan a család részére fenntartott funkciókat más intézmények veszik át, stb. Függetlenül attól, hogy a mai családok jól vagy rosszul látják el funkcióikat, mindig mindenki életében a család marad az elsődleges és a legjobb hely. Ugyanis csak a család tudja kielégíteni az ember boldogság - és szeretetvágyát.

Hogy jobban megértsük a lengyelországi családi katekézis problematikáját, nem csak programokat és szakkönyveket kell tanulmányozni, mert akkor szem elől tévesztjük annak szervezeti összetevőjét. A katekézis Európában eredeti formája Lengyelországban a kateketikai tanszékek megannyi igazgatójának szolgálata, akik a nehéz körülmények között nemcsak helyet teremtettek a hit oktatásának, de több ezer világi hitoktatót is felkészítettek.

Ebben a munkában elemezzük a II. Vatikáni Zsinat utáni lengyelországi családi katekézis néhány kérdését, illetve röviden összefoglaljuk a lengyel Egyház hitoktatást szervező tevékenységét.

1. Zsinat utáni kateketizációs programok

Az iskolai hitoktatást 1961 – ben tiltották be Lengyelországban. Az ezt követő években, amikor a lengyel Egyház plébániai hitoktatást szervezett, az 1957-ben készült kateketizációs program volt érvényben, amelyet iskolai hitoktatásra írtak eredetileg. Erthető, hogy a program számos a pontja az Egyház kommunista hatalommal kötött kompromisszumából származott. 1971-ben jelent meg a *Directorium catechisticum generale*, amely az Egyház történetében az első külön a kateketikus szolgáltatnak szentelt dokumentum volt. Ugyanebben az évben a Püspöki Kar Kateketizációs Bizottsága bemutatta a Lengyelországban a *Kateketizáció keretterve (Ramowy program katechizacji)* című írást, amely meghatározta a katekézis programjának alapjait az általános és a középiskolákban. A program harmadik ciklusa azt célozta meg, hogy a fiatalokat tudatos, személyes és társadalmi keresztény életre nevelje, így ebbe beletartozott a házasság és a családi élet is. Ugyanitt bibliai, liturgikus, doktrinális és erkölcsi összetevők is szerepelnek. Az *Kateketizáció keretterve* (KK) legfontosabb forrásai az akkori pápák társadalmi enciklikái illetve a zsinat alkotmány, a *Gaudium et spes* voltak. Akkoriban olyan felvetés is született, hogy az érettségiző osztályokban a hitoktatás teljes egészében a házasság és a család kérdéseivel foglalkozzon, így készítvén fel a fiatalokat a családalapításra. A B. Mierzwiński által jegyzett program először a lengyel családok helyzetét szándékozta bemutatni, majd betekintést kívánt nyújtani a házasság és a család teológiájába, végül pedig olyan gyakorlati kérdésekre tért volna ki, mint a házasság előtti tisztaság, a válságos helyzetek kezelése, a jegyesség időszakának súlya. Hangsúlyozottan szerepelt az is, hogy a házasságra való felkészítésben a családot realizitikusan kell ábrázolni, nem pedig a támasztott követelményeknek megfelelő idealizálni.

A Kateketizációs Bizottság hivatalosan azonban három részletes programot hagyott jóvá: a M. Majewski által jegyzett ú.n. krakkói, poznańi, illetve a lublini programokat, amelyek csak egyes részeket szenteltek a házasság és a család katekézésének.

Az 1971-es KK kétségtelenül fontos vívmány volt abban az időben, amikor megszületett. 1989 után azonban az új politikai, társadalmi és vallási szituációban nagy mértékben elavult. 2001 -ben a lengyel Egyház három kateketikus dokumentumot adott ki. A két első: A

lengyel Egyház katekézisének direktóriuma (Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce) és *A lengyel Egyház kateketikus programjának alapvetése (Podstawa Programowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce)*. Ezeket az iratokat 2001 június 20-án fogadták el a Lengyel Püspöki Kari Konferencia Łowiczban megrendezett 313. gyűlésén. A harmadik fontos dokumentum a *A hittan tanításának programja (Program nauczania religii)*, melyet a Lengyel Püspöki Kar Nevelési Bizottsága fogadott el 2001 szeptember 20-án.

2. 30 év katekézis a KK keretein belül (1971-2001)

A II. Vatikáni Zsinat utáni évek lengyelországi családi katekézisért kutatva nehéz nem észrevenni, hogy gyakran kaptak szerepet benne pesszimista felhangok is, ugyanis a kommunista hatalom támadásinak éppen a család és az Egyház volt a fő célpontja. Az elmúlt évek során kikristályosodott házassági és családi katekézisben tehát igen mély nyomott hagyott ez a kontextus, amelynek egyszerre negatív és pozitív arca is volt. Egyfelől meg kell említeni a katekézisek szerzőinek érzékenységét, amellyel a változó társadalmi-politikai helyzetre reagáltak. Ugyanakkor nem lehet nem észrevenni, hogy ehhez az érzékenységhez, amely a szocialista, majd 1989 után a liberális család-illetve házasságkép ellen irányult, bonyolult apologetika is járult. Sőt, még azt is meg lehet figyelni, hogy esetenként a kateketikus anyagokban éppen ez az apologetikus jelleg vált dominánssá, ami azt eredményezte, hogy a keresztény tanítás pozitív bemutatására már kevesebb hely maradt.

A vizsgált kérdés pozitív oldalaihoz kell számítani a katekézis programokból kiolvasható antropológikus-szakramentális felfogását. Szintén hangsúlyosak a nevelő-pedagógikus részek, amelyek a házassághoz és a családhoz kapcsolódó fejtegetéseknek egyfajta moralizáló jelleget adtak, mely rámutatott az elképzelések valódi életben való alkalmazásának szükségességére. A vizsgált programok szerzői a maguk erősen korlátozott mozgásterében is igyekeztek figyelembe venni az újabb teológiai-lelkipásztori tendenciákat, amelyek az akkori években jelentek meg. Nehéz azonban eléggé hangsúlyozni, hogy a II. Vatikáni Zsinat eszméinek terjesztésével is milyen óriási problémák voltak, abból az egészen prózai okból kifolyólag, hogy még a kiadás is problematikus volt. Ezért a hetvenes években még nem lehet

arról beszélni, hogy Lengyelországban teljes egészében befogadták volna a II. Vatikáni Zsinat útmutatásait, különösen a nevelő-lelki kérdésekben.

J. Stala doktori disszertációjában a KK tartalmát elemzi a családi és házastársi szeretet krisztológiai-ekkléziasztikus gyökereinek kérdésére vonatkozóan. Azt állítja, hogy a program írói nem hangsúlyozták eléggé a házasság és a család szempontjából fontos kérdéseket. Ezzel szemben a programban nagy teret kap az ember saját kultúrája iránti tiszteletben és szeretetben az Egyház által betöltött szerep. Ez az egész KK-ra jellemző tendenciával, a tárgyalt kérdések teologizációjával van kapcsolatban.

A program szerzői, figyelembe véve azt, hogy milyen korlátok közé voltak szorítva, viszonylag sok teret szenteltek a keresztény szeretet evangéliumi gyökereinek bemutatására. Mai világunkban, mely menekül a merev dogmák és formák elől, találóan emelték ki azt, hogy az Evangélium nem erkölcsi példatár, hanem élő személy – Jézus Krisztus, akit meg lehet ismerni, szeretni, és akinek nyomába lehet szegődni. A házastársi szeretet, mely a Krisztus által tanított szeretetnek az egyik legfontosabb aspektusa kérdésének, talán több teret is lehetett volna szentelni.

Hogy más fontos kérdések, mint például a szeretetnek önmagunk odaajándékozásaként való felfogása a KK-ban nem ezekkel a szavakkal leírva jelent meg, az minden bizonnyal annak a következménye volt, hogy akkor is és most is jelen van az Egyház tanításában a házasság és a család nevelő társadalmi és egyházi felelősséggel járó intézményként való felfogása. Másfelől Isten és az ember kapcsolatának bemutatásában az ajándékozás aktusa ugyanúgy nem volt eléggé hangsúlyozott. A vizsgált felvetésben viszont megfigyelhetjük a szeretet Isten által az embernek adott ajándékként való értelmezését. A szerzők szerint az Isten szeretetére való meghívás meghallásához szívünk hatalmas érzékenységgel kell kitűnnünk, és szabad akaratunkból kell elfogadnunk Isten ajánlatát. Azt is megemlétték, hogy csak az ember által elfogadott szeretet teszi lehetővé személyiségének kiteljesedését.

A következő fontos kérdés az, hogy az ember saját testi-lelki egységében kap meghívást a szeretetre. VI. Pál alatt a program szerzői a házastársi szeretetet a személy igazi kiteljesedéseként mutatták be, hangsúlyozván, hogy ennek a szeretetnek emberinek kell lennie, teljesnek és hűségnek, kizárólagosnak és termékenynek. A szerzők

gyakran fordultak két személy – az ember és az Isten – között zajló szeretetdialógushoz. Felhívták a figyelmet arra, hogy az ember meghívást kap az isteni szeretet szabad akaratból való elfogadására, és felsorolták szeretetre adott összes olyan választ, amelyek az Istennel párbeszédet folytató embert alkotják: az értelmet, akaratot, érzéseket. Két személy, Istennek és ember találkozásának ez a felfogásából azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a szeretetdialógusban két emberi személy találkozása hasonló kell, hogy legyen. Azon megfogalmazások, melyek szerint az emberi személyiség a szeretet, amely a másik ember minden szükségletére való nyitottság, által teljesezhet csak ki, ezt megerősíteni látszanak.

Ha azt vesszük figyelembe, hogy a KK szerzői csupán néhány mondatot szenteltek a házasság és a család kérdésének, nem csodálkozhatunk, hogy a keresztény családi illetve házastársi szeretet fogalma sem részletekbe menően kidolgozott. Ugyanez a helyzet a keresztény házastársi szeretettel például a kizárólagosság kontextusában. J. Stala a kateketikus programokat elemezve nagy figyelmet fordít azon megfogalmazások vizsgálatára, hogy a házasságra és a családalapításra való felkészülésben fontos szerepet játszik az ember saját személyiségén elvégzett munkája. Ebből azt a következtetést vonja le, hogy a kommunista Lengyelországban, ahol a válási törvény egyre enyhébbé vált, a család helyzetének kontextusában ez a felfogás teljesen kielégítő volt.

Kétségtelen, hogy mai nézőpontból, ha a keresztény házasságot a hűség és a kizárólagos szeretet hatalmas ajándékaként mutatnánk be, az gyógyír lehetne az elemzett hitoktatói programban megjelenő negatív erkölcsi vonatkozásokra.

Összefoglalván a Lengyelországban 20 éven keresztül irányadó KK-ban megjelenő családi katekézissel kapcsolatos néhány kérdést, hangsúlyoznunk kell, hogy jóformán egyáltalán nem szerepel benne például a családoknak a helyi illetve a nagy Egyházzal való kapcsolata, a családi apostoliság kérdése, a család részvétele az Egyház kateketikus és megszentelő missziójában. Szintén nehéz észrevenni bármilyen közeledést az Egyház oldaláról olyan intézmények felé, amelyek a családdal foglalkoztak. A vizsgált kateketizációs programokban nagyon kevés utalás történik a kortárs pszichológia, szociológia illetve a pedagógia eredményeire. Természetesen ezt a hiányt azzal is lehet magyarázni, hogy a kommunizmus alatt ezek az intézmények negatívan

álltak hozzá az Egyház tevékenységeihez. A lengyel Egyház azonban mind a mai napig nehezen talál társakra a családról szóló egészséges tanítás hirdetéséhez, így hát a katekézisnek szükségképpen egyszerre hiánypótló funkciót is be kell töltenie, némelykor pedig vitába kell szállnia az oktatás új, liberális formáival.

3. Katekéták, mint a lengyel Egyház gazdagsága

Az utasítás, amit Jézus az apostoloknak adott, a missziós parancs volt (v.ö. Mt 28, 19-20), hogy tegyenek tanítványává minden népet, és tanítsák meg őket mindarra, amit mondott nekik. Ez a parancs kötelességet rótt az apostolokra és az egész Egyházra. Az evangelizáció feladata mind a mai napig aktuális. Az Egyház közössége nem tudja végrehajtani ezt a feladatot a hitoktatók nélkül. Az evangelizált Egyház katekétákat nevel és küld szerte a mai világba, hogy hirdessék az evangéliumot. A kateketizáció tapasztalatai azt erősítik meg, hogy az Egyháznak először is jó hitoktatókra van szüksége, és csak ezután programokra és katekizmusokra.

Lengyelországban számos akadály ellenére az Egyház hitoktatókat küldött a gyerekek, fiatalok és felnőttek szolgálatára küldött. Ők lettek az Egyház legnagyobb gazdagsága. A vizsgált időszak elején többnyire papok illetve szerzetesnővérek voltak a hitoktatók, igaz, szerepeltek világiak is. A nővéreket és a világiakat hittanári tanfolyam elvégzése után a plébániák tartották el. Teljes órarendben látták el szolgálatukat, bár ki kell hangsúlyozni, hogy a papok is, egyéb plébániai teendőik mellett átlagosan heti 30 hittanórát tartottak.

1972-ben 15099 katekéta volt, 1988-ban már 21007, a hittan iskolai tantárggyá válása után pedig nagyon megnőtt a számuk, 2000-ben már 36174 hittanár volt. Hogy eleget tegyenek a szükségleteknek, a lengyel Egyház nagyon gyorsan néhány intézetet szervezett, ahol hittanárokat tudtak képezni.

1. Táblázat Hittanárok száma 1972-ben, 1988-ban, 1992-ben és 2000-ben.

	1972	1988	1992	2000
Összesen	15.099	21.007	33.191	36.174
Egyházmegy és papok	67%	54,4%	42,7%	36%
Szerzetesek	11,1%	7,3%	4,9%	3,8%
Szerzetesnővérek	14%	16,9%	11,1%	8,8%
Világiak	7,9%	21,4%	41,3%	51,4%

A katekéták, különösen a világiak az egészséges családról való tanítást hirdetik a programok és a katekizmusok segítségével. Megkövetelik tőlük a plébánosi ajánlást, mely szerint katolikus családban élnek, ahol fontos a hit és a keresztény erkölcsiség. A katekéták majdnem 100%-nak van egyetemi teológiai végzettsége. A múltban is és most is ez a hittanári szakok nagy feladata, amelyek az elmúlt években hitoktatók ezreit készítették fel. 1972-ben a világiak aránya nem egészen 8% volt az összes hittanár között, ma már meghaladja az 50%-ot. Legtöbbjük házasságban és családban él, és a családi katekézis eredményessége az ő szeretetről tett tanúságuktól függ.

4. A kateketizáció helyei

Az iskolákban való betiltása után a hittanítás megszervezésének a legnagyobb nehézsége az volt, hogy a plébániákon megfelelő helyet találjanak. Lengyelországban megmaradt a hittan iskolai jellege, tehát továbbra is osztályokra oszlott, naplót és füzetet vezettek, tábla kellett, nem utolsósorban pedig székek és padok. Sajnos nincsen kimutatás a plébániákon végzett hitoktatás első éveiről. Csak azt tudjuk, hogy a hatvanas és hetvenes években nem lehetett megfelelő szervezetet kiépíteni a hatalom tiltása és a kellő eszközök hiánya miatt. Tudjuk, hogy a hitoktatás templomokban, plébániákon és magánházaknál folyt – az engedély, az áram, a fűtés és a megfelelő eszközök hiányától függetlenül. Sokszor „bírságot” is kellett fizetni az Egyház elvégzett missziójáért, amelyet a kommunista hatalom nem nézett jó szemmel.

4.1. Hitoktatás 1979-ben

Miért beszélünk a kateketizáció helyeiről a *Családi hittanítás Lengyelországban a II. Vatikáni zsinat után* kontextusában? Azért beszélünk róluk, mert a lengyel hitoktatásnak éppen a szerkezete adja fő jellemző jegyét. Amikor nem lehetett iskolában tanítani, egyházi épületekben és magánházaknál oktatták a hitet. Ez azt eredményezte, hogy a kisgyerekek a szüleikkel mentek a hitoktatásra. Így a gyerekek és fiatalok hitoktatása egyszerre az egész család katekézisévé vált. A szülők is részt vettek az órákon, és így ők is meg tudták tartani keresztény hitüket. Lengyelországban elterjedt a külön a szülőknek szóló hitoktatás is. Érdekes azt a tényt is feljegyezni, hogy 1979-ben 8592 család nyitotta meg kapuit a gyerekek és a fiatalok hitoktatása előtt.

2. Táblázat Hittan az egyes egyházmegyékben 1979-ben.

Egyházmegye	Összesen	Egyházi épületek	Magánházak
Összesen	21229	12389	
Białystok	303	111	192
Chełm	877	668	209
Częstochowa	786	412	374
Drohiczyn	153	58	95
Gdańsk	203	163	40
Gniezno	630	578	43
Gorzów	871	751	105
Katowice	741	705	36
Kielce	1205	603	582
Koszalin-Kołobrzeg	768	518	180
Kraków	929	634	295
Lubaczów	101	53	48
Lublin	1053	294	753
Łomża	648	36	612
Łódź	785	502	283
Opole	795	711	84
Płock	834	324	510

Poznań	905	582	323
Przemyśl	1106	777	329
Sandomierz-Radom	890	278	583
Siedlce	1005	298	705
Szczecin-Kamień	454	310	94
Tarnów	1023	584	439
Warmia	988	504	455
Varsó	769	332	437
Włocławek	855	381	474
Wrocław	1552	1204	312

4.2. Hittan 1982-ben

1982-ben azt láthatjuk, hogy megnőtt az egyházi épületekben végzett hitoktatás száma, de ezzel egy időben a családok hitoktatásban nyújtott segítsége is. A gyermekek és fiatalok hitoktatására 7249 család nyitotta meg ajtaját.

3. Táblázat Hittan az egyes egyházmegyékben 1982-ben.

Egyházmegye	Összesen	Egyházi épületek	Magánházak	Állandó hely nélkül
Összesen	21218	13840	7249	129
Białystok	305	153	152	--
Chełm	875	686	189	--
Częstochowa	905	599	295	11
Drohiczyn	134	65	69	--
Gdańsk	224	176	48	--
Gniezno	750	700	50	--
Gorzów	833	778	55	--
Katowice	932	881	51	--
Kielce	809	537	268	4
Koszalin-Kołobrzeg	737	516	181	40
Krakko	1123	698	425	--
Lubaczów	100	54	46	--
Lublin	1015	311	704	--

Łomża	745	114	631	--
Łódź	751	519	232	--
Opole	805	730	75	--
Płock	852	600	252	--
Poznań	875	576	299	--
Przemysł	1246	917	329	--
Sandomierz-Radom	834	325	509	--
Siedlce	1215	580	615	20
Szczecin-Kamień	-	-	-	-
Tarnów	980	608	372	--
Warmia	954	540	406	8
Varsó	1145	724	409	12
Włocławek	802	398	404	--
Wrocław	1272	1055	183	34

4.3. Hittan 1987-ben

1987-ben tovább emelkedett a hitoktatás az egyházi épületekben, de 6398 család is hozzájárult a hitoktatáshoz.

4. Táblázat Hittan az egyes egyházmegyékben 1987-ben

Egyházmegye	Összesen	Egyházi épületek	Magánházak
Összesen	22207	15809	6398
Białystok	305	178	127
Chełm	960	770	190
Częstochowa	854	572	282
Drohiczyn	135	82	53
Gdańsk	252	221	31
Gniezno	822	763	59
Gorzów	820	759	61
Katowice	1358	1320	38
Kielce	762	516	246
Koszalin-Kołobrzeg	613	412	201
Kraków	1371	1119	252

Lubaczów	99	57	42
Lublin	1184	623	561
Łomża	588	186	402
Łódź	780	576	204
Opole	787	775	12
Płock	731	255	476
Poznań	908	618	290
Przemyśl	1404	1126	178
Sandomierz-Radom	857	396	461
Siedlce	837	395	442
Szczecin-Kamień	616	519	97
Tarnów	960	648	312
Warmia	808	484	324
Varsó	1076	736	340
Włocławek	919	477	442
Wrocław	1401	1226	175

Érdemes megjegyezni, hogy a hitoktatás statisztikájának minden egyes apró száma mögött a klerikusok és a világiak hősies erőfeszítése áll, hogy Jézus Krisztus evangéliumát hirdessék. A család katekézisének terminusát gyakran csak a plébániákon illetve az iskolákban tett hitoktatási próbákhoz kötik. Megkockáztathatjuk azt a kijelentést is, hogy Lengyelországban 2001-ig a családi katekizmus egy családon belül ment végbe mind a templomokban, mind pedig a magánházakban. A gyerekek és a fiatalok hitoktatása minden városban és majdnem minden faluban az édesanya jelenlétében történt, így a hitoktatás magába foglalta a szülők oktatását, a keresztyén családi életet, és a családban zajló hitoktatást is, és együttműködve a szülőkkel bevonta őket a plébániai hitoktatásba is. Más szóval a hitoktatás a plébániai és a természetes családban is zajlott.

Befejezés

A családról, mint a szeretet és az életközösség mélyebb megéléséről szóló hitoktatás Lengyelországban a II. Vatikáni Zsinat után keletkezett programokban és katekizmusokban töltött be fontos szerepet. A számtalan probléma ellenére, melyekkel az Egyház ezekben az években találkozott, a házassággal és a családdal kapcsolatos kérdések mindig

jelen voltak a lengyel katolikus Egyház hitoktatói szolgálatában. Az elmúlt évtizedek lengyel hitoktatása nyilvánvaló okokból nem tudta a korszerű pedagógiai módszerek és katekizmusok gazdag spektrumát felhasználni. A fennmaradásért küzdő, és a megfelelő anyagok nyomtatásáért egyfolytában küszködő hitoktatás szükségszerűen meglehetősen szegény volt a segítség terén – formálisan és tartalmilag is. Nagy siker volt már az is, ha az egyébként nagyon kevés katekizmust ki tudták nyomtatni. Az 1989-es társadalmi demokratizálódás lehetővé tette a szabad piac elvén való működést a katekizmusoknak is, bár ezek mennyisége nem mindig kapcsolódik össze tartalmuk gazdagságával.

A lengyel hitoktatási gondolat és gyakorlat nagyon intenzíven fejlődött ki a II. Vatikáni zsinat után, és számos értékes eredménnyel büszkélkedhet mind a hitoktatói szolgálat különböző területein, mind pedig a hitoktatás megszervezésében és a hitoktatók képzésében. Meg kell említeni azt a fontos szerepet is, amelyet a múltban is és most is az egyházmegyei hitoktatói központok és a hitoktatás egyetemi szintű intézményei töltenek be. Az a tény is figyelmet érdemel, hogy a lengyel hitoktatás mindig figyelemmel kísérte az Egyházban a hitoktatás megújulást kereső irányzatainak eredményeit és felfedezéseit. Sőt, nem csak átvették a Nyugaton kidolgozott hitoktatási modelleket, hanem ügyeltek arra, hogy azok illeszkedjenek a lengyel hitoktatási örökségbe.

Ma a lengyel hitoktatás valódi kihívása nem csak annak a hangsúlyozása, hogy a család elsődleges szerepet tölt be a nevelésben, és így a vallásos nevelésben is, hanem segítenie kell, hogy a család valódi nevelő és evangelizációs közösséggé váljon, Istennel, az Evangéliummal és az áldozatos és érdek nélküli szeretettel létrejövő kapcsolatból nyerve erőt, jól átgondoltan megfogalmazva a szükséges elvárásokat. Ezek a tevékenységek szükségesek és létfontosságúak, hiszen sok háztársi és családi közösség találkozik különböző nehézségekkel, amelyeket egymaguk nem tudnak leküzdeni; sok a számos konfliktussal terhelt, csonka és szétvert család, amelyekben a gyermekek nem kapnak elég szeretetet, szülői támogatást és nevelést. Ezt az állapotot csak súlyosabbá teszi a család szerepének és jelentőségének csökkenése a társadalmi életben. Mindez azt eredményezi, hogy a családtagok egyéni fejlődése is megakadhat, különösen pedig a gyermekeké. Ennek köszönhetőek a frusztrációs tünetek, a fellépő zavarok és a személyes kapcsolatok kiépítésére való

képtelenség, ugyanúgy, ahogy egyes beteges viselkedési formák, mint a bűnözés, drogfogyasztás, alkoholizmus, stb.

A helyzet ismeretében a hitoktató alapvető feladata az, hogy világosan megmutassa, hogy a házassággal és a családdal kapcsolatos kérdésekben csak Isten eredeti elgondolásához való visszatérés képes megelőzni a lengyel családok további pusztulását, és képes azt újjáalkotni.